

Živko Rapačić

ZAŠTITA DIVLJAČI U NACIONALNOM PARKU SUTJESKA

Apstrakt: U radu je prikazan istorijat preduzimanih mjera na zaštiti prirodnih vrijednosti na područjima ovoga kraja sa posebnim naglaskom na zaštiti divljači, a potom izloženi bitni podaci o prirodnim osobenostima Nacionalnog parka «Sutjeska» od značaja za opstanak, uspješnu reprodukciju i razvoj divljih sisara i ptica koji u njemu žive. Pojedinačno su navedene sve vrste koje Zakon o lovstvu ubraja u divljač sa podacima o njihovim staništima u Parku. Uz to, evidentirane su i sve vrste koji se pominju u tekstu Naredbe o utvrđivanju ptica i sisara korisnih za poljoprivredu i šumarstvu (donešene na osnovu ZOL) čije je prisustvo u Parku ustanovljeno. U daljem tekstu su opisani aktuelni stepeni zakonske zaštite i način njihove realizacije u Parku.

Ključne riječi: zaštita, divljač, Nacionalni park

GAME PROTECTION IN NATIONAL PARK SUTJESKA

Abstract: This paper presents the history of taken measures for the purposes of natural values protection in the areas of this region emphasizing game protection, and data on natural characteristics of national park Sutjeska which are significant for survival, successful reproduction and development of wild mammals and birds living in it. All species were presented individual which Law on hunting includes in game with data on their habitats in the park. Besides, species listed in Order of bird and mammals useful for agriculture and forestry (brought under LOH) were stated, and their presence in the park was determined. Further, law regulations and their application in the park is described.

Key words: protection, game, national park

ISTORIJAT ZAŠTITE

Istorija zvanične zaštite prirodnih osobnosti na prostorima Bosne i Hercegovine započela je zaštitom rijetkih i prorijeđenih vrsta divljači u drugoj polovini 19. vijeka a nastavljena zaštitom šuma i šire čovjekove okoline sredinom proteklog stoljeća. Konkretan dokaz za to nudi upravo istorijat zaštite prostora Nacionalni park Sutjeska.

Prva, zvanična zaštita nekog prirodnog resursa proglašena je na ovom području već 1893. godine. Bila je zaštita divljači koja je uslijedila na osnovu službenog izvještaja stručnih lica okupacionih vlasti izvještaj Fr. B. Laska-e (1) o "Stanju lovstva u okupacionim području" iz 1889. godine. Uvažavajući date prijedloge, tadašnje vlasti su zvanično donijele najprije privremene mjere o zaštiti divljači, a zatim – 1893. godine, i prvi Zakon o lovu u Bosni i Hercegovini.

Određabama Zakona tadašnjoj Vladi je dato ovlaštenje da u cilju kvalitetnije zaštite rijetkih i prorijeđenih vrsta divljači, ustanovljava Zaštićena područja za divljač (Wild-Schongebiet) i ona je u skladu sa tim, na okupacionom području ustanovila ukupno 6 zaštićenih područja. Među njima i Wild-Schongebiet V. na prostoru masiva: Zelengore, Volujaka i Maglića na površini od 43.227 ha (2).

Tada ustanovljeni režim zaštite ovog prostora, kasnije je u vremenu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Jugoslavije, proširen kompleksom Sjeračkih stijena za novih 9.297 ha (na 52.524 ha) i u tim granicama opstao do Drugog svjetskog rata.

Sa neznatno izmjenjenim granicama – ali sada pod nazivom: Posebno lovište "Zelengora", zvanična zaštita divljači na ovom prostora je nastavljena i u socijalističkoj Jugoslaviji. Nadležni organi u NR BiH su na osnovu važećih Zakona o lovu – saveznog i republičkog (a i kasnije donošenih republičkih Zakona o lovstvu), donosili rješenja o ustanovljenju ovog i ostalih, posebnih lovišta.

Praksa zaštite divljači je nastavljena i poslije promjena nastalih 1992. godine. Zakon o lovstvu koji je donijela Narodna skupština Republike Srpske 31. maja 1994. godine (Službeni glasnik RS, broj 13/94) ovlastio je Ministra poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede da može ustanoviti posebna lovišta na izuzetno pogodnim staništima rijetke i prorijeđene divljači. Po tom osnovu Ministarstvo je donijelo Rješenja o ustanovljenju posebnih lovišta (Službeni glasnik RS, broj 29/96), među kojima je i Posebno lovište "Zelengora" sa površinom od 53.240 ha, koje je sa neznatno izmjenjenom graničnom linijom, obuhvatalo sve ranije štice prostora.

Na ovom području uočena je prva potreba i za zaštitu prostora pod šumama. Ona je krajem tridasetih godina prošloga vijeka inicirana izvještajem ekipe inženjera šumarstva koji su pod rukovodstvom ing. Nikole Eića radili na poslovima uređenja šuma, i tom prilikom u prostoru sliva planinskog potoka Perućice identifikovali elemente prašume. Istovremeno su sačinili prijedlog da se ovaj sliv zbog svoje izuzetnosti i sa posebnim značajem za nauku trajno zaštiti.

Ratna zbivanja i posleratna obnova odgodili su postupak po datom prijedlogu sve do 17. maja 1952. godine kada je Odlukom Vlade NR BiH izdvojen sliv potoka Perućica iz redovnog šumskog gazovanja kao "šumarski objekat potreban naučnim istraživanjima i nastavi" u površini od 1234 ha, proglašavajući ga istovremeno trajno zaštićenim. Kasnije, rješenjem Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti od 3. juna 1954. godine, zaštićena površina prašume je proširena za još 200 ha nešumskih površina (iznad gornje granice šume do vrha Maglića 2386 m) pokrivenih visokoplaninskom vegetacijom, tako da prostor zvanično stavljen pod trajnu zaštitu, iznosi 1434 ha. Ovo rješenje je i danas na snazi.

Sljedeći korak na boljoj zaštiti ovog prostora uslijedio je 1965. godine kada je Narodna skuština SR BiH donijela Zakona o proglašenju područja Sutjeske Nacionalnim parkom na površini od 17.250 ha (Službeni list SR BiH, broj 15/65, sa izmjenama u brojevima 32/73 i 3/78). Razlozi za donošenje ovog Zakona su bili: već pomenute i u praksu uvedene mjere zaštite prirodnih vrijednosti prostora i istorijski događaji koji si se na ovom području dogodili u toku Drugog svjetskog rata.

Danas je na snazi Zakon o nacionalnim parkovima donešen u Narodnoj skupštini Republike Srpske u 1996. godini (Službeni glasnik RS, broj 21/96) po kojem je Nacionalni park "Sutjeska" zadržao prvobitne granice i površinu.

Na osnovu rečenog kao rezultat do sada preduzetih mjera, na ovom prostoru imamo:

- u režimu trajne zaštite - prostor prašume "Perućica" u površini od 1434 ha;
- u režimu zaštite vrijednosti nacionalnog parka – prostor NP "Sutjeska" u površini od 17.250 ha (uključujući i površinu "Perućice"); i
- u režimu posebnog lovišta – prostor Posebnog lovišta "Zelengora" u površini od 53.240 ha, kao širi zaštitni pojas NP «Sutjeska».

BITNI PODACI O NACIONALNOM PARKU «SUTJESKA»

LOKACIJA

NP «Sutjeska» se nalazi između 43° 16' i 43° 24' sjeverne geografske širine i 18° 32' i 18° 47' istočne geografske dužine (mjereno od Griniča).

Prostire se na površini od 17.250 ha i obuhvata dijelove opština Foča (9.976 ha) i Gacko (7.274 ha) – u jugoistočnom dijelu Republike Srpske i istočnom dijelu Bosne i Hercegovine.

(Prašuma "Perućica" se nalazi između 43° 16' i 43° 20' sjeverne geografske širine, te 18° 41' i 18° 46' istočne geografske dužine. Prostire se na površini od 1.434 ha, u jugozapadnom dijelu NP.

Posebno lovište "Zelengora" se nalazi između 43° 15' i 43° 36' sjeverne geografske širine, te 18° 24' i 18° 52' istočne geografske dužine. Prostire se na površini od 52.240 ha, i predstavlja širi zaštitni pojas NP «Sutjeska».)

Osnovne saobraćajne komunikacije prema NP «Sutjeska» dolaze iz pravca Foče, Plužina i Gacka, a šumskim putevi iz Kalinovika i Miljevine.

OROGRAFSKE I HIDROGRAFSKE PRILIKE

Konfiguracija područja je veoma razvijena. Talasatu konfiguraciju i manje ravničarske površine nalazimo uz riječne doline i pri vrhovima masiva Maglića, Volujaka i Zelengore. Ostali dijelovi su sa strmim stranama različitih ekspozicija i uskim dolinama rijeka i njihovih pritoka. Oblik terena je uslovljen činjenicom da se na prostoru NP izmjenjuju nadmorske visine od 546 na ušću Hrčavke u Sutjesku, do 2386 m/nm – na vrhu Maglića (relativna visina terena je 1840 m).

U području NP «Sutjeska» su brojni izvori koji svojom vodom alimentiraju planinska jezera i vodene tokove. Cjelokupan prostor pripada dijelu sliva rijeke Sutjeske od Sastavaka (na ušću Jabušnice i Izgorke) do ušća Hrčavke kod Popova mosta. Desne pritoke Sutjeske su: Slavigorski potok, Suški potok i Perućica, a lijeve: Usovički potok i Hrčavka.

Na ovom prostoru se nalaze i glečerska jezera: Bijelo jezero (na 1416 m/nm), Crno jezero (na 1440 m/nm), Ljeljen bara (na 1690 m/nm), Orlovačko jezero (na 1438 m/nm), Gornje bare (na 1536 m/nm) i Donje bare (na 1480 m/nm). Vode NP Sutjeska pripadaju crnomorskom slivu.

GEOLOŠKA PODLOGA

Sliv i dolina Sutjeske leže u zapadnoj zoni mlađih vjenačnih planina, tektonski uobličenoj tokom kenozoika. Smješteni su u dinarskoj oblasti koja se karakteriše kraškom morfoskulpturom i fluviudenundacionim reljefom. U geotektonskom pogledu sliv je usječen u tzv. zonu mezozojskih krečnjaka i paleozojskih škriljaca. (3)

Geološka podloga u ovom prostoru je formirana u periodu trijasa. Sastoji se od sedimentata i produkata vulkanske aktivnosti. Čine je (pretežno) sedimentne stijene klastičnog i karbonatnog tipa i magmatske stijene koje se nalaze na nekoliko lokaliteta (5). Krečnjake i dolomite nalazimo u najvećem dijelu površina, i to na: Zelengori, Volujaku, Prijedoru, Magliču, Sniježnici i Vučevu. Verfenski sedimenti pokrivaju tjehtiško proširenje i prelaze na prostore: u pravcu jigoistoka preko Ravnog borja, Dragoš sedla u sliv Perućice (gdje pokrivaju pretežne površine) i u pravcu jugozapada gdje zauzimaju uski pojas uz rijeku Hrčavku prema Donjim barama. Magmačke stijene su izrazite u kanjonu Hrčavke i Crnih krša a ima ih na manjim površinama na ušću Perućice u Sutjesku, na zapadnim padinama Sniježnice, na Prijedoru te mjestimično na području Magliča i Zelengore. Titon-valendiski slojevi su konstatovani u vidu uskog pojasa koji se proteže od sjevernih padina Volijaka preko Suhe i Gusnog puta do Gornjih bara (6).

PEDOLOŠKI PROFILI

Tipovi zemljišta u Parku su tijesno povezani sa vrstom geološke podloge. Oni međutim, variraju u zavisnosti od ostalih pedogenetskih faktora kao što su vegetacija, reljef, ekspozičija, makro i mikro klima i mineraloški sastava stijena. Na verfenskim sedimentima dominiraju kiselosmeđa zemljišta (kiselosmeđa ilimerizovana i ilimerizovana). Na krečnjacima, na strmijim padinama je zastupljena rendzina, a na manje strmim gdje su zemljišni slojevi dublji, je smeđe krečnjačko i ilimerizovano zemljište. Na kiselim eruptivnim stijenama je humusno silikatno zemljište, a na bazičnim samo smeđe zemljište. (6)

KLIMA

Klimatske prilike područja Parka je teško prikazati zbog skromnih mjernih podataka i postojeće konfiguracije prostora (u rasponu od 546 do 2386 m/nm u području Magliča i 2015 m/nm u prostoru Zelengore) koja uslovljava velika kolebanja temperatura. Prikaz klimatskih prilika temeljimo na podacima meteo-stanice Čemerno (8) (1305 m/nm) koja se nalazi u vrhu sliva Sutjeske, i meteo-stanice Suha (7) (690 m/nm) u samom kanjonu rijeke (koja je djelovala samo od 1900 – 1910 godine u tada aktivnoj, žandarmerijskoj stanici). Dokumentujemo ih raspoloživim podacima o prosječnim srednjim mjesečnim temperaturama vazduha (za period 1959-1968 na Čemernu i 1901-1910 u Suhoj) i prosječnih mjesečnih količina padavina (u istim razdobljima):

a za područje Suhe još i interesnim podacima o broju dana sa vrstom padavina po mjesecima:

Meteo-stanica	Padavine (mm/m ²)												God. prosjek
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Čemerno	157	137	175	134	133	119	78	69	108	192	307	311	1.913
Suha	75	138	127	124	108	117	47	48	98	195	182	169	1.428

dok za Čemerno imamo samo zbirne podatke koji govore da je na toj stanici zabilježeno 171 dan sa padavinama (većim od 0,1 mm/m²) od kojih je 45 do 121 sa snijegom (koji može pasti i u maju i u septembru) a 83 dana sa gradom.

Broj dana sa:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	God
padavinama	7,0	8,3	9,4	9,7	11,1	11,8	9,2	6,5	8,0	11,3	9,1	10,4	112
- kišom	0,7	2,8	4,9	7,1	10,4	11,8	9,2	6,5	8,0	10,5	7,1	7,9	87
- snijegom	6,3	5,5	4,5	2,6	0,7	-	-	-	-	0,8	2,0	2,5	25
- gradom	-	-	-	0,1	0,1	0,1	-	0,1	-	-	-	-	0,4
- olujom	1,9	1,5	1,3	0,3	0,4	0,3	0,2	0,7	1,4	0,7	2,7	1,9	13

Vegetacioni period u području Suhe počinje od kraja aprila (kada srednje temperatura vazduha dostignu 10°C, a tla 5°C) i traje do polovine oktobra (kada padnu ispod navedenih veličina), tj. oko 167 dana. Sa povećanjem nadmorske visine terena vegetacioni period se skraćuje za svakih 100 m za 3-4 dana (sa pretpostavkom da se na toj visinskoj distanci srednja temperatura mjenja za 0,56°C), pa je zbog toga vegetacioni period u području Čemerna odgovarajuće kraći. No, i tu obzirom na ekspozičiju terena, ima razlika zbog insolacije (koja je na južnim padinama i do 2,5 puta duža). Pri tome valja napomenuti da je kanjon Sutjeske od Jadranskog mora udaljen oko 85 km vazdušne linije, što je gotovo na granici gdje odlike mediteranske klime mogu da dođu do izražaja, pa se time može tumačiti prisustvo nekih vrsta rastinja submediteranske flore na južnim padinama kanjona (*Peteria ramentacea* Presl) u predjelu Jabučkih stijena (11)), ali i okolnost da česti južni vjetrovi povoljno djeluju na tanjenje sniježnog pokrivača na južnim padinama terena.

VEGETACIJA

Geološka podloga, klimatski faktori, pedološki procesi, nadmorska visina i ekspozičija terena (a ponegdje) i antropogeni utjecaji su stvorili uslove za postojanje velikog broja biljnih vrsta. Prema raspoloživim podacima (9 i 10) na ovom prostoru je (do sada) identifikovano 155 drvenastih (12 vrsta četinara i 143 vrste lišćara) i veliki broj zeljastih vrsta te postojanje preko 40 biljnih zajednica od kojih su neke sa elementima submediteranske flore, što jasno ukazuje na utjecaj submediteranskog klimata u (nižim i jugu eksponiranim) dijelovima Parka.

DIVLJAČ U PARKU

U opisanom obilju raznolikosti tla, ekspozičija, klime i rastinja u različitim visinskim zonama Parka obezbjeđeni su povoljni stanišni uslovi za postojanje, opstanak i uspješnu reprodukciju brojnih životinjskih vrsta. U postojećoj vegetaciji one nalaze povoljna skloništa i dovoljne količine hrane biljnog i životinjskog porijekla.

U opisanim prilikama na području Parka i danas postoje odgovarajuća staništa i povoljni uslovi za opstanak autohtonih vrsta koje Zakon o lovstvu tretira kao divljač, i to:

Iz razreda: SISARI (Mammalia):

Red: dvozubci (*Lagomorpha*)

Iz reda dvozubaca je: - porodica: zečevi (*Leporidae*)

Rod: zečevi (*Lepus*)

Vrsta: zec (*Lepus europaeus* Pall.)

Zečevi su u prostoru Parka prisutni ali ne i brojni, i to uglavnom i nižim i središnjim dijelovima sa više proplanaka i travnatih površina. U neznatnom broju bilježimo njihovo prisustvo i u zoni alpskih pašnjaka.

Red: glodari (*Rodentia*)

Iz reda glodara je: - porodica: vjeverice (*Sciuridae*)

Rod: vjeverice (*Sciurus*)

Vrsta: vjeverica (*Sciurus vulgaris* L.)

Vjeverice su u manjem broju prisutne u svim šumovitim dijelovima Parka.

- porodica: puhovi (*Glisidae*)

Rod: pravi puhovi (*Glis*)

Vrsta: veliki ili sivi puh (*Glis glis* L.)

Veliki sivi puh je stanovnik svih šumovitih dijelova.

Red: zvijeri (*Carnivora*)

Iz reda zvijeri je: - porodica: psi (*Canidae*)

Rod: vukovi (*Canis*)

Vrste: vuk (*Canis lupus* L.)

Vuk je stalni stanovnik ovog prostora. Povremeno i prekobrajan.

Rod: lisice (*Vulpes*)

Vrsta: lisica (*Vulpes vulpes* L.)

Lisice su prisutne u svim dijelovima lovišta u podnošljivoj brojnosti.

- porodica: kune (*Mustelidae*)

Rod: lasice (*Mustela*)

Vrste: tvor (*Mustela putorius* L.)

mala lasica (*Mustela nivalis* L.)

velika lasica (*Mustela erminea* L.)

Sve vrste iz ove porodice su stanovnici u raznim dijelovima Parka. Brojnost im nije velika.

Rod: vidre (*Lutra*)

Vrsta: vidra (*Lutra lutra* L.)

Povremeno prisustvo vidre bilježimo u donjem dijelu toka rijeke Sutjeske.

Rod: jazavci (*Meles*)

Vrsta: Jazavac (*Meles meles*)

Staništa jazavaca su u nižim i srednjim dijelovima područja.

Rod: kune (*Martes*)

Vrste: kuna zlatica (*Martes martes*)

Kuna zlatica je stanovnik pošumljenih dijelova područja.

kuna bjelica (*Martes foina*)

Kuna bjelica je stanovnik (pretežno) južnih stjenovitih padina.

- porodica: medvjedi (*Ursidae*)

Rod: medvjedi (*Ursidae*)

Vrsta: mrki medvjed (*Ursus arctos* L.)

Stalni stanovnik pošumljenih dijelova prostora, (a povremeno) planinskih rudina i pašnjaka.

- porodica: mačke (*Felidae*)

Rod: divlje mačke (*Felis*)

Vrsta: divlja mačka (*Felis silvestris* Sch.)

Divlja mačka spada u red malobrojnih stanovnika šumovitih dijelova Parka.

Red: dvopapkari (*Artiodactyla*)

Podred: nepreživari (*Nonruminantia*)

Iz ovog podreda je: - porodica: svinje (*Suidae*)

Rod: svinje (*Suidae*)

Vrsta: divlja svinja (*Sus scrofa* L.)

Divlje svi nje su stalni stanovnici ovog prostora. Zimi su u nižim područjima Parka a ljeti i na planinskim rudinama.

Podred: preživari (*Ruminantia*)

Iz ovog podreda je: - porodica: šupljorošci (*Bovidae*)

Rod: divokoze (*Rupicapra*)

Vrsta: divokoza (*Rupicapra rupicapra* L.)

Divokoze su najznačajnija vrsta sa najvećim stanišnim prostorom u Parku. Obuhvata planinske pašnjake i stjenovite dijelove od najnižih do najviših kota terena. Staništa su joj u masivu Zelengore: na širim prostorima Orlovače, Orufe, Kozjih strana, Bregoča, Oborenog točila, Bošče glave, Gornih i Donjih Bara, Jabučkih stijena, Kotač stijena, Crnih krša i Treskavca; u masivu Maglića: u prostorima Vučeva, Sniježnice i Prijedora i na cijelom prostiru Volujaka.

- porodica: jeleni (*Cervidae*)

Rod: srne (*Capreolus*)

Vrsta: srna (*Capreolus capreolus* L.)

Stalni je stanovnik pošumljenog srednjeg dijela prostora Parka. Tokom vegetacionog perioda dolazi u potrazi za svježom hranom i do planinskih rudina uz gornju granicu šumske vegetacije.

Iz razreda: PTICE (Aves)

Red: kokoške (*Galli*)

Iz reda koke je: - porodica: fazani (*Phasianidae*)

potporodica: tetrebovi (*Tetraoninae*)

Rod: veliki tetrebovi (*Tetrao*)

Vrsta: tetrijeb gluhan (*Tetrao urogallus* L.)

Staništa su mu u prostoru Parka: na Boščjoj glavi i Medveđem brdu u masivu Zelenogore, i na platou i obroncima Vučeva (Crni vrh) u masivu Maglića (12).

Rod: mali tetrebovi (*Lyrurus*)

Vrsta: tetrijeb ruževac (*Lyrurus tetrrix* L.)

Pri ustanovljenju Zaštićenog područja (1893.g) bilo je zabilježeno njegovo prisustvo (2). Danas ga na ovom prostoru nema, ali je u zvaničnoj dokumentaciji za gazdovanje sa divljači (usvojenoj Lovnoj osnovi) predviđeno ponovno naseljavanje.

Rod: lještarka (*Tetrastes*)

Vrsta: lještarka (*Tetrastes bonasia* L.)

Stalni je stanovnik mješovitih šuma (lišćara i četinarara) u prostoru Parka.

potporodica: pravi fazani (*Phasianinae*)

Rod: poljske jarebice (*Perdix*)

Vrsta: poljska jarebica (*Perdix perdix* L.)

Rijedak stanovnik na pašnjačkim površinama u Parku.

Rod: prepelice (*Coturnix*)

Vrsta: prepelica (*Coturnix coturnix* L.)

Na ovim prostorima se zadržava na planinskim rudinama i livadama samo tokom proljetnih i jesenjih seoba.

Rod: jarebice kamenjarke (*Alectoris*)

Vrsta: jarebica kamenjarka (*Alectoris graeca* M.)

Stanovnik je stjenovitih padina južnih ekspozicija a tokom ljeta i planinskih rudina (Zelengora, Volujak).

Rod: ždralovke (*Grues*)

Iz reda ždralovki je: - porodica liske (*Rallidae*)

Rod: liske (*Fulica*)

Vrsta: liska (*Fulica atra* L.)

Povremeno (u preletu) prisutna u donjem toku rijeke Sutjeske i na planinskim jezerima.

Rod: vivčarice (*Limicolae-Lari*)

Podred: šljugarice (*Limicolae*)

Iz podreda šljugarica je: - porodica vivci (*Charadriidae*)

Rod: šumske šljuke (*Scolopax*)

Vrsta: šumska šljuka (*Scolopax rusticola* L.)

Na ovim prostorima se zadržava na proletnjem i jesenjem preletu (Zelengora, Tjentište).

Rod: guščarice (*Anseres*)

Iz reda guščarica je: - porodica: patke (*Anatidae*)

- potporodica: patke (*Anatinae*)

Rod: prave patke (*Anas*)

Vrsta: patka gluhara (*Anas platyrhynchos* L.)

patka pupčanica – grotavac (*Anas querquedula* L.)

patka krunata (*Aythya fuligula* L.)

Patke gluvare, pupčanice i patke krunate se ponekad gnjezde na glečerskim jezerima u Parku, ali se na preletima gotovo redovno kraće zadržavaju (kao i još neke vrste iz ove potporodice) (12).

Red: grabljivice (*Accipitres*)

Iz reda grabljivica je: - porodica: sokolovke (*Falconidae*)

- potporodica: jastrebovi (*Accipitrinae*)

Rod: jastrebovi (*Accipiter*)

Vrsta: jastreb (*Accipiter gentilis* L.)

kobac ptičar (*Accipiter nissus* L.)

Stalni stanovnici prostora Parka.

Rod: orlovi (*Aquila*)

Vrste: suri orao (*Aquila chrysaetos* L.)

Stalni stanovnik prostora Parka.

Rod: supovi (*Gyps*)

Vrsta: sup (*Gyps fulvus* H.)

Stalni stanovnik prostora Parka.

(Otmar Rucner je 1898. god. zabilježio prisustvo vrste smeđoglavi sup - *Aegypius monachus* L. iznad vrhova Lelije, koje na ovim prostorima više nema!)

Rod: škanjci (*Buteo*)

Vrsta: škanjac mišar (*Buteo buteo* L.)

Sezonski stanovnik u prostorima Parka.

potporodica: sokolovi (*Falconinae*)

Rod: sokolovi (*Falco*)

Vrste: vjetruška (*Falco tinunculus* L.)

sivi soko (*Falco peregrinus* T.)

soko grlaš (*Falco subbuteo* L.)

Prve dve vrste su stalni stanovnici Parka a treća samo povremeno boravi.

Red: plijenorke (*Pygodes*)

Iz reda plijenorki je: - porodica: gnjurci (*Podicipedidae*)

Rod: gnjurci (*Podiceps*)

Vrsta: mali gnjurac (*Podiceps ruficollis* Pallas)

Selica, prisutna na jezerskim površinama i na riječnim tokovima.

Red: golubovke (*Columbae*)

Iz reda gobovki je: - porodica golubovi (*Columbidae*)

Rod: golubovi (*Columba*)

Vrsta: golub grivnjaš (*Columba palumbus* L.)

Selica, koja se gnjezdi u šumama na prostorima Parka.

Vrsta: golub pećinar (*Columba livia* L.)

Stanarica. Gnjezdi se u stijenama na području Parka.

Rod: grlice (*Streptopelia*)
 Vrsta: divlja grlica (*Streptopelia turtur* L.)
 Selica, koja se gnjezdi u prostorima Parka.

Red: sove (*Striges*)
 Iz reda sova je: - porodica sove (*Strigidae*)
 Rod: buljine (*Bubo*)
 Vrsta: buljina - ušara (*Bubo bubo* L.)
 Malobrojna, ali stalno prisutna gnjezdarica na prostorima Parka.

Rod: ćukovi (*Athene*)
 Vrsta: ćuk (*Athene noctua* S.)
 Malobrojni, ali prisutni u Parku.
 Vrsta: šumska sova (*Strix aluco* L.)
 Prisutna u nižim i srednje visokim područjima Parka.

Red: vrapčarke (*Passeres*)
 Iz reda vrapčarki je: - porodica vrane (*Corvidae*)
 Rod: šojke (*Perisoreus*)
 Vrsta: šojka (*Garrulus glandarius* L.)
 Stalno prisutna u gotovo svim dijelovima Parka.

Rod: kreje (*Nucifraga*)
 Vrsta: kreja (*Nucifraga caryocatactes* L.)
 Stalno prisutna u šumovitim dijelovima Parka.

Rod: svrake (*Pica*)
 Vrsta: svraka (*Pica pica* P.)
 Stalno prisutna u parku.

Rod: vrane (*Corvus*)
 Vrste: gavran (*Corvus corax* L.)
 siva vrana (*Corvus corone cornix* L.)
 Obadve vrste su stalno prisutne u Parku.

Rod: planinske vrane – galice (*Pyrhocorax*)
 Vrste: žutokljuna galica (*Pyrhocorax graculus* L.)
 Stalno prisutna u visoko-planinskim dijelovima Parka.

Valja naglasiti da sve pobrojane vrste divljači u prostoru Parka imaju jedno ili više (izabranih) staništa i da ona (često) nisu međusobno povezana. – U njima su pojedine vrste pronašle ambijent ili mjesta koji im mogu osigurati pristup hrani, odgovarajući zaklon, mir i ostale uslove neophodne na njihovu uspješnu reprodukciju i normalan razvoj. No, osim pobrojanih vrsta koje su kao divljač interesantne sa stanovišta lovstva, na osnovu odredaba iz člana 17. ZOL Ministar poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede je donio Naredbu o utvrđivanju ptica i sisara korisnih za poljoprivredu i šumarstvo, pa su i one – saglasno tome, pod zaštitom svih koji vode brigu ili gazduju prirodnim dobrima po

uslovima na koje u gazdovanju lovištima obavezuje Zakon o lovstvu. Od ptica koje se pominju u Naredbi, na prostoru Parka je konstantovano prisustvo brojnih vrsta (12). I to, iz porodica: lastavica (*Hirundinidae*) 2, carića (*Troglodytidae*) 1, drozdovi (*Turdidae*) 11, grmuše (*Sylviidae*) 5, svračci (*Laniidae*) 1, kraljići (*Regulinae*) 2, puzavci (*Certhiidae*) 2, brgljezi (*Sittidae*) 1, sjenice (*Paridae*) 8, pastirice (*Motacillidae*) 4, ševe (*Alaudidae*) 3, zebe (*Fringillidae*) 10, vuge (*Oriolidae*) 1, vrane (*Corvidae*) 2, kukavice (*Cuculidae*) 1, legnjevi (*Caprimulgidae*) 1, pupavci (*Upupidae*) 1, djetlovi (*Picidae*) 7, popiči (*Prunellidae*) 2, vrapci (*Ploceidae*) 2. Kao raritet pominjemo gnjezđenje dviju u ekološkom smislu, oprečnih vrsta: *Parus lugubris* - sjenica mrka i *Parus palustris* - sjenica crvenoglava, zbog toga što se prva gnjezdi u submediteranskom a druga u kontinentalnom klimatu, što je još jedan dokaz utjecaja toplih submediteranskih struja (12) u ovom prostoru.

Od sisara koji se pominju u Naredbi, na prostorima Parka zabilježeno je prisustvo ježa (*Erinaceus europeus* L.).

ZAKONSKI STEPENI ZAŠTITE POJEDINIH VRSTA DIVLJAČI

Danas je zvanična zaštita pojedinih vrsta divljači u Republici Srpskoj propisana odredbama važećeg Zakona o lovstvu u to u vidu trajne zaštite i zaštite lovostajem. Trajnom zaštitom su obuhvaćene sve vrste divljači čiji je opstanak na bilo koji način ugrožen, dok je zaštita lovostajem propisana za vrste divljači sa kojima se može planskim korišćenjem potrajno gazdovati.

U odredbama Zakona su taksativno pobrojane vrste koje uživaju jedan ili drugi vid zaštite. U tekstu Zakona su u vezi sa tim (uz ostalo), navedene obaveze Države i korisnika lovišta za naknadu (eventualne) štete koju ova divljač prouzrokuje, pa tako imamo utvrđenu obavezu Budžeta da namiruje sve štete koje počine trajno zaštićene vrste divljači i obavezu korisnika prostora da namiruje štete koje počine lovostajem zaštićene vrste divljači (osim šteta od medvjeda, koje se namiruju u određenim procentima iz sredstava Budžeta, nadležne opštine i korisnika prostora).

Od vrsta divljači pobrojanih u prethodnom poglavlju, trajnu zaštitu uživaju :

- iz razreda sisara vrste: vjeverica i vidra;
 - iz razreda ptica: mali tetrijeb – ruževac, koka tetrijeba gluhana i koka lještarka, te sve vrste iz roda jastrebova, orlova, supova, škanjaca i sokolova, sve vrste iz porodice sova, a iz porodice vrana: gavran i planinske vrane – galice, kao i sve vrste pobrojane u Naredbi o utvrđivanju ptica i sisara korisnih za poljoprivredu i šumarstvo.
- Ostale su u grupi lovostajem zaštićenih vrsta, i to:
- od vrste iz razreda sisara: zec, mrki medvjed (na utvrđenim uzgojnim područjima u koji spada i područje Parka), divokoze i srne;
 - od vrsta iz razreda ptica: veliki tetrijeb pijevac, pijevac lještarka, jarebice poljske, prepelice, jarebice kamenjarke, šljuke, divlje patke, liske, grlice i golubovi.

Izvan Zakonske zaštite ali uz zakonsku obavezu praćenja i odžavanje reproduktivne brojnosti na biloškom minimumu, su ostale one vrste divljači koja čini ozbiljne štete lovstvu i drugim privrednim granama i čiju je brojnost mjerama gazdovanja teško kontrolisati. Smanjenje njihove brojnosti se ne sankcionira, a štete koje ove vrste (eventualno) počine, se ne namiruju.

REALIZACIJA ZAKONSKIH ODREDBA U PARKU

Urađeni elaborati o gospodarenju u Parku su usklađeni sa propisima o zaštiti okoline, Zakonom o lovstvu i propisima donešenim na osnovu njega.

U primjeni je odobreni dugoročni plan gazdovanja sa divljači u Posebnom lovištu «Zelengora» kojim je obuhvaćeno i područje Parka. U dugoročnom planu su ugrađene odredbe koje isključuju bilo kakvo korišćenje divljači u području trajne zaštite (Peručici), dok se u ostalom dijelu Parka dozvoljavaju intervencije iz sanitarnih i uzgojnih razloga. U ostalom dijelu Posebnog lovišta – koji predstavlja širu zaštitnu zonu Parka, uvažava se princip potrajnog gazdovanja sa divljači, po kome su naglašene obaveze koje u prvi plan stavljaju zaštitu i uzgoj divljači uz primjenjeno načelo: dostizanja a potom i održavanja optimalne brojnosti svih autohtonih vrsta divljači u skladu sa prirodnim mogućnostima prostora i zadatkom da se mjerama gazdovanja obezbijede odgovarajući uslovi za optimalan prirast i razvoj divljači kao i racionalno korišćenje divljači i lovišta..

Na postavkama dugoročnog plana se rade redovni godišni planovi. Oni se zasnivaju na savjesnom ustanovljenju proljetnog stanja, a uključuju planiranje: mjera zaštite i uzgoja divljači, mjera uređenja prostora njihovih staništa i mjera racionalnog korišćenja prirodnih blagodeti Parka i prisutne divljači u njemu. Pri tome se poseban naglasak stavlja na očuvanje trajno zaštićenih vrsta divljači, te zaštitu i uzgoj osnovnih vrsta divljači u koje spadaju: veliki tetrijeb, divokoza, srna i medvjed. Dužna pažnja se posvećuje i svim ostalim lovostajom zaštićenim i nezaštićenim vrstama divljači (preduzimanjem mjera kojima se utječe na ublažavanje šteta koje one čine i očuvanja njihove uloge "sanitaraca" u prirodi) radi održavanja njihove reproduktivne brojnosti i bogatstva raznolikosti ovoga prostora.

Zahvaljujući pomenutim mjerama zaštite i gajenja divljači kao i uređenja prostora prostora – i pokraj nedaća koje su donosili ratovi i poratna razdoblja u proteklom stoljeću, populacije gotovo svih autohtonih vrsta divljači (osim malog tetrijeba i smeđeglavog supa) su opstale na ovom području u reproduktivnoj brojnosti, i u postojećim prirodnim uslovima se uspješno obnavljaju, jer se iskonski prirodni uslovi u ovom prostoru do danas nisu značajnije promijenili.

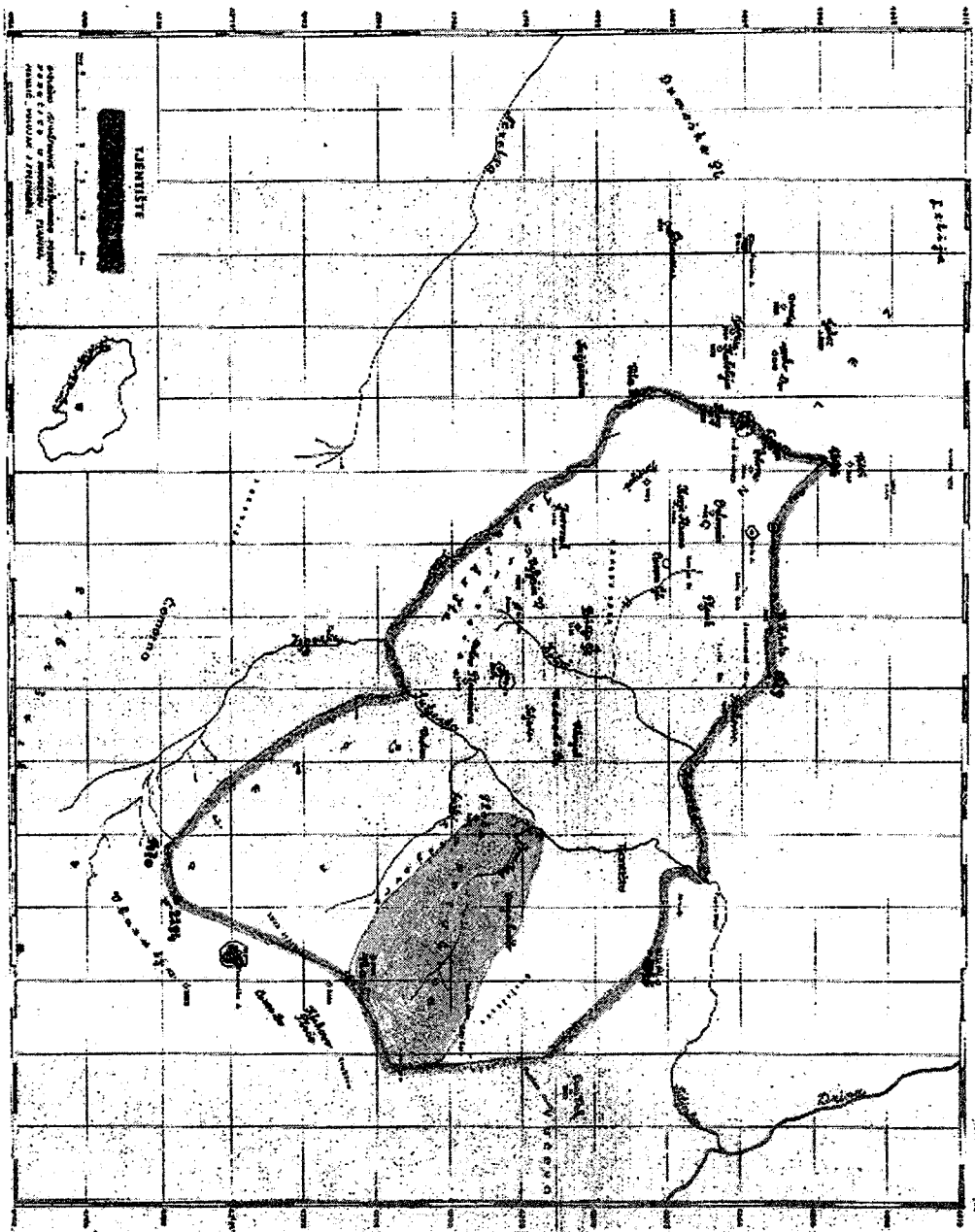
ZAKLJUČAK

Područje u planinskih masiva Zelengore, Maglića i Volujaka sadrži pravo bogatstvo prirodnih raznolikosti. Ono je uslovljeno geografskom lokacijom, geološkom podlogom, geomorfološkim i pedološkim procesima, velikom relativnom visinom, razvijenom konfiguracijom i raznolikim ekspozicijama terena, pa povezano sa time, i raznolikom klimom, što je sve utjecalo na formiranje raznolike vegetacije i stvaranje povoljnih stanišnih uslova za opstanak i uspješan razvoj brojnih životinjskih vrsta.

Prva preduzeta istraživanja na području BiH ukazala su na potrebu da se ovaj prostor proglasi zvanično zaštićenim. Motiv je bio očuvanje izuzetnih staništa rijetkih i ugroženih vrsta divljači, a ostvareno je ustanovljenjem Zaštitnog područja za divljač daleke 1893. godine. Tada ustanovljena zaštita kasnije poboljšavana novim oblicima zaštite šuma i cjelokupnog ambijenta u neznatno izmjenjenim granicama održana je sve do danas. Značajan dio toga prvobitno šticećenog prostora danas je u granicama Nacionalnog parka «Sutjeska», sa gotovo nepromjenjenim iskonskim staništima brojnih vrsta divljih sisara i ptica i dobrim izgledima da se ustaljenim mjerama zaštite, gajenja, uređenja i korišćenja u budućnosti postignu programirani ciljevi ustanovljenog oblika gazdovanja.

LITERATURA

1. Fr.B. Laska: Jagdzustände des Occupacion Gebitetes, Klagenfurt 1889.
2. Fr.B. Laska: Das Waidwerk in Bosnien und der Hercegovina, Klagenfurt 1905.
3. Ibrahim Bušatlija: Geomorfološke karakteristike sliva rijeke Sutjeske, u ediciji ANBiH: Osnovne prirodne karakteristike, flora i vegetacija Nacionalnog parka «Sutjeska» (str. 9-20), Sarajevo, 1969.
4. Orhan Zubbčević: Neke hidrografske odlike prostora sliva rijeke Sutjeske, u ediciji ANBiH: Osnovne prirodne karakteristike, flora i vegetacija Nacionalnog parka «Sutjeska», (str.20-29), Sarajevo, 1969,
5. Faijan Trubelja i Milašin Miladinović: Pregled geološke građe šireg područja Tjentišta i Sutjeske, u ediciji ANBiH: Osnovne prirodne karakteristike, flora i vegetacija Nacionalnog parka «Sutjeska» (str.31-37), Sarajevo, 1969.
6. Loti Manuševa: Rezultati pedoloških ispitivanja na području NP Sutjeska, u ediciji ANBiH: Osnovne prirodne karakteristike, flora i vegetacija Nacionalnog parka «Sutjeska» (str.39-50), Sarajevo, 1969.
7. Radmilo Milosavljević: O klimi slivnog područja rijeke Sutjeske, u ediciji ANBiH: Osnovne prirodne karakteristike, flora i vegetacija Nacionalnog parka «Sutjeska» (str.51-63)), Sarajevo, 1969.
8. Zuhra Muftić-Bašagić i Zdravko Mičević: Klimatske karakteristike područja Čemerno» (str.65-72), u ediciji ANBiH: Osnovne prirodne karakteristike, flora i vegetacija Nacionalnog parka «Sutjeska», Sarajevo, 1969.
9. Pavle Fukarek: Dosadašnja floristička i vegetacijska istraživanja na području NP Sutjeska (str.73-90), i :Denroflora NP Sutjeska (str. 107-170), u ediciji ANBiH: Osnovne prirodne karakteristike, flora i vegetacija Nacionalnog parka «Sutjeska», Sarajevo, 1969.
10. Željka Bjelčić, Čedomil Šilić, Radomir Lakušić, Ljerka Kutleša, Ljubomir Mišić i Petar Grgić: Neke rijetke i interesantne vrste biljaka na području planina Maglića, volujaka i Zelengore (str.91-106), u ediciji ANBiH: Osnovne prirodne karakteristike, flora i vegetacija Nacionalnog parka «Sutjeska», Sarajevo, 1969.
11. Čedomil Šilić i Pavle Fukarek: NP Sutjeska - program uređenja i prostorne organizacije, u izdanju Urbanističkog zavoda BiH, Sarajevo, 1969.
12. Dragutin Rucner, Svjetoslav Obratil: Prilog poznavanju aviofaune planinskog područja Maglića, Volujaka i Zelengore, časopis Larus, Vol. 25/1973 (str. 61-93).
13. Petar Tomičić: Zelengora kao lovište, Lovački list 9/58 (str. 241-253), SLOBiH, Sarajevo, 1958.

- ¹ Miloš Beuković
² Zoran Popović
² Nenad Đorđević
³ Konstantin Plužarević

STANJE DIVLJAČI U NACIONALNIM PARKOVIMA SRBIJE

Apstrakt: U Srbiji je proglašeno 5 nacionalnih parkova površine 156.013,46 ha. Prvi proglašeni nacionalni park je Fruška gora, a potom su proglašeni Kopaonik, Tara, Đerdap i Šar-planina. Nacionalni parkovi zahvataju pretežno brdske i planinske predele od čega je šuma i šumskog zemljišta 102.970,03 ha, što pruža dobre uslove za život pre svega krupne divljači. U lovištima nacionalnih parkova je celokupna populacija medveda Republike svih 77 jedinki, gotovo sve divokoze oko 400 grla, 13 jedinki risa. Pored toga je i značajan broj jelena, srna, vukova i divljih svinja. Brojno stanje jelena evropskog se kreće oko 357 grla, jelena lopatara 368, muflona 163, divljih svinja oko 570 jedinki i oko 1.220 grla srneće divljači, pored toga procenjuje se da se populacija vuka kreće oko 100 jedinki.

U nacionalnim parkovima, kao zaštićenim prostorima treba staviti akcenat na povećanje brojnosti populacija divljači do nivoa kvaliteta staništa uz uvažavanje specifičnost svakog nacionalnog parka.

Ključne reči: nacionalni park, lovstvo, divljač

SITUATION OF WILDLIFE IN NATIONAL PARKS IN SERBIA

Abstract: Uthere are 5 national parks in Serbia on the total area of 156.013,46 ha. The first of them was Fruška gora and after that Kopaonik, Tara, Đerdap and Šara mountains from which 102.970,03 ha are forests and forest regions which provide good conditions, before the all, for the large game. In hunting grounds of the national parks is a total population of bears 77 units, almost all chamois 400 units, and lynx 13 units. Besides that there are quite a number of roe deers, wolves and wild pigs. The number of them is as follows, european deers about 357 heads, fallow deers about 368 heads, mouflons about 163 units, wild pigs about 570 units, and about 1.100 units of roe deers. Estimation of wolf population ranged up to 100 units.

In the national parks, as the protected areas the accent should be put on increase of populations of different kinds of game up to the level determined by the quality of residence taking into consideration specific conditions of every single national park.

Key words: national park, hunting, game

¹ Poljoprivredni fakultet Novi Sad, e-mail: beukovic@polj.ns.ac.yu

² Poljoprivredni fakultet Zemun, e-mail: zpopovic@agrifaculty.bg.ac.yu, e-mail: nesa@agrifaculty.bg.ac.yu

³ Nacionalni Park Fruška Gora Sremska Kamenica